

Бұл мақалада қазіргі кезеңдегі Қазақстандағы Еңбек нарығының түсінігі мен ұғымы, негізгі проблемалар мен оларды шешу жолдары қарастырылады. Мақалада халықты жұмыспен қамту ұғымының ерекшеліктері, құрылымы мен түрлері, Еңбек нарығының түсінігі мен мәні, Еңбек және жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік саясаттың тиімділігін бағалау әдістемесі көрсетілген.

Жұмыспен қамту және нарықтық қатынастар саласындағы мемлекеттік саясат қаралды. Еңбек және жұмыспен қамту нарығының мемлекеттік саясатына талдау жасалды, еңбек нарығын сипаттайтын негізгі көрсеткіштер бағаланды, онда жұмыс істейтін субъектілермен бірге жүретін проблемалар жинақталды, жұмыссыздықтың Қазақстан экономикасының тиімділігіне әсері көрсетілді. Қазақстан экономикасындағы бейресми жұмыспен қамту мәселесі аз зерттелген, дегенмен оның әлеуметтік-еңбек саласына әсері орасан зор.

Өңірлік деңгейде жұмыспен қамтуды, оның ішінде еңбек нарығын реттеу тетігін жетілдіру мәселелеріне жеткілікті көңіл бөлінбейтіні анық. Қорытындылай келе, халықты жұмыспен қамту және жұмыссыздық көрсеткіштері макроэкономиканың негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады, олар тиімділікті бағалауға және ел экономикасының жалпы жағдайы тұрғысынан нарықтық қатынастардың жұмыс істеуі мен дамуының негізгі тенденцияларын анықтауға қызмет етеді.

УДК 658:338.46
МРНТИ 06.75.73

Джакупова А.К., магистр экономических наук, <https://orcid.org/0000-0001-7962-0285>
НАО «Западно-Казакхстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана»,
г. Уральск, ул. Жангир хана 51, 090009, Казахстан, asel-nur-2012@mail.ru

Dzhakupova A. K., Master of Economics Sciences, <https://orcid.org/0000-0001-7962-0285>
NJSC «West Kazakhstan Agrarian and Technical University named after Zhangir khan»,
Uralsk, st. Zhangir khan 51, 090009, Kazakhstan, asel-nur-2012@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЕСЕПТІ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ STATE AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL ACCOUNTING: THE EXPERIENCE OF KAZAKHSTAN

ТҮЙІН

Мақалада экологиялық есептің даму теориясы және әдістемелік жан-жақты ғылыми зерттеуі қарастырылған. Талдау жасау барысында экологиялық есептің әр түрлі анықтамаы қарастырылған: негізгі бағыттары және анықтама берілген. Зерттеу барысында жалпы ғылыми әдістер қолданылған, соның ішінде бақылау, салыстыру, жүйелі-аналитикалық көзқарас, теориялық қарым-қатынас, салычстырмалық талдау, ғылыми абстракция, эксперттік баға, себеп-салдар байланысты, талдау. Қазіргі уақытта экологиялық есеп қаржылық, басқарушылық және бухгалтерлік есептің перспективасы мәселелерінің бірі болып табылады. Экологиялық есеп пен есеп беру саласындағы алғашқы қадамдарды халықаралық бухгалтерлік қауымдастық он жылдан астам уақыт бұрын жасады, Қазақстанда бухгалтерлік есеп пен сәйкестік аудитінің бұл саласы қазіргі уақытта өзекті болып табылады. Экологиялық есеп негізінен сыртқы және ішкі пайдаланушыларға бағытталған белгіленген нысаны мен мазмұны бойынша қоршаған орта факторларын бағалауға және экологиялық есептерді дайындауға арналған. Экологиялық есеп экологиялық ақпаратты өзінің ерекше тәсілдерімен қамтамасыз ете алады. Экологиялық есепті енгізу экономиканың тұрақты дамуының қажеттілігі ғана емес, сонымен қатар кәсіпорынның ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігі үшін де қажет. Бірақ, жоғарыда атап өтілгендей, Қазақстанда экология саласындағы бухгалтерлік есепті реттейтін және қаржылық есептілікте табиғатты қорғау қызметіне байланысты міндеттемелер мен шығындарды егжей-тегжейлі көрсетуді талап ететін нормативтік құқықтық актілердің келісілген жүйесі жоқ.

ANNOTATION

The article is devoted to the study of the theoretical and methodological complex of the science of environmental accounting. In the analysis the ecology of the report is considered in different ways: the main directions and any. General scientific methods, including observation, comparison, system-analytical approach, theoretical correlation, thorough analysis, functional observation, expert, abstraction were used during the study. Nowadays, environmental accounting has become one of the most problematic aspects of accounting, management and bookkeeping. First Standard International Accounting Company in Environmental, Education and Accounting has been in existence for over a year, and Environmental Accounting in Kazakhstan is currently the most popular in the world. Environmental Reporting was devoted to the assessment of environmental factors and preparation of environmental reports of a given form and content, oriented to external and internal users. Environmental reports provide information about the environment in various forms. Ecologylyq is important not only for economic stability, but also for the long-term competitiveness of Sonymen Qatar. However, as noted above, Kazakhstan does not have a system of regulations governing environmental accounting and requiring the provision of environmental protection activities and production protection in financial reporting.

Кілт сөздер: *экологиялық есеп, экологиялық шығындар, экологиялық шығындарды жіктеу, экологиялық міндеттемелер, табиғатты қорғау іс-шараларына арналған шығындарды бақылау*

Key words: *environmental accounting, environmental costs, classification of environmental costs, environmental obligations, cost control of environmental measures.*

Кіріспе. Мақаланың – Қазақстан Республикасындағы экологиялық есептің дамуын қарастыру. Мақалада «Интергаз Орталық Азия» АҚ мысалында қоршаған ортаны қорғау шараларының есебін ұйымдастыру мәселелері қарастырылады. Біздің ойымызша, қоршаған ортаны қорғаудың тиімділігін арттыру. кәсіпорындарда, сондай-ақ кәсіпорындардың қоршаған ортаға әсер етуінің әртүрлі нысандарын бақылау үшін экологиялық есепті әзірлеу және енгізу қажет. Өкінішке орай, атмосфераның ластануының есепсіз процесі біздің әлемде қазіргі уақытта жаһандық экологиялық дағдарыс жағдайында болуына әкелді. Осыған байланысты бүгінгі таңда экономикалық процестер барлық экологиялық міндеттемелерді сақтай отырып жүргізілуі тиіс. Экономикалық процестің әрбір қатысушысы табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануды қамтамасыз етуі керек. Қазақстан Республикасы Конституциясының 38-бабына сәйкес ел азаматтары қоршаған ортаны қорғауға және табиғи ресурстарға ұқыпты қарауға міндетті. Бұл конституциялық ереже Экологиялық кодексте одан әрі жетілдірілді

Қазақстан Республикасының (бұдан әрі – ҚР ЕК), онда жеке тұлғалардың міндеттері: қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды күту; табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға, қоршаған ортаны қорғауға және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған шараларды жүзеге асыруға жәрдемдеседі; олардың кінәсінен туындауы мүмкін экологиялық қауіпсіздікке қатерлердің алдын алуға; өз қызметін Қазақстан Республикасының табиғатты қорғау заңнамасына сәйкес жүзеге асырады (ҚР ЕК 13-бабының 2-тармағы). Себебі кез келген шаруашылық қызмет сарқылуға бейім әртүрлі табиғи ресурстарды пайдалануды көздейді. Сонымен қатар, тұтыну және дайын өнімді өндіру процестері қоршаған ортаның ластануымен бірге жүреді. ҚР ЕК қоршаған ортаны қорғау саласындағы заңды тұлғалар мен қоғамдық бірлестіктердің міндеттерін де қарастырады (ҚР ЕК 14-бап). Қоршаған ортаға теріс әсерді азайту үшін барлық кәсіпорындар мен ұйымдар қоршаған ортаны қорғауды жүзеге асыруы қажет. шаралар. Осыған байланысты қоршаған ортаны қорғау шығындарын есепке алу мәселелері ерекше маңызға ие. Бұл кәсіпорындарға, сондай-ақ экологиялық және экономикалық ақпаратты пайдаланушылардың әртүрлі топтарына қоршаған ортаны басқару процестері туралы толық ақпаратқа ие болуға мүмкіндік береді. Соңғы жылдары экологиялық есеп компанияның жалпы есеп жүйесінде ерекше өзекті бола бастады, мұнда оның тобының пайдаланушылар айтарлықтай кеңейді. Сонымен бірге айта кететін жайт, шетелдік те, отандық ғылым мен тәжірибеде де оның барабар анықтамасын тұжырымдауға мүмкіндік беретін экологиялық есептің маңызды белгілері бойынша консенсус жоқ.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Зерттеудің әдіснамалық негізіне бақылау, салыстыру, сипаттау, жүйелік-аналитикалық тәсіл, теориялық жалпылау, салыстырмалы зерттеу, ғылыми абстракция, өзара шолу, әсер-себеп-салдарлық талдау сияқты танымның жалпы ғылыми әдістері жатады. Бұл әдістерді қолдану қоршаған ортаны қорғау шығындарын есепке алу бойынша теориялық жалпылаулар жасауға және нақты ұсыныстарды тұжырымдауға мүмкіндік берді. Триангуляция тұжырымдардың логикасын түсіну үшін жүргізіледі. Деректер үш көзден жиналады: реттеуші органдармен сұхбат: Реттеуші органдар экологиялық есеп тәжірибесіне қатысты стандарттарды қалай белгілейтіні туралы сауалнаманың бірінші сұрағына жауап беру. Бюрократияға байланысты реттеушімен сұхбаттасуға уақыт табу оңай болмады, бірақ барлық мемлекеттік органдар жариялаған мемлекеттік саясатты жақсы ашық басқару, ең алдымен мемлекеттік саясат пен нормативтік құқықтық актілерді түсіндіруге байланысты зерттеушілерге сұрақтар қоюға мүмкіндік берді. жалпы қоршаған ортаға қатысты мемлекеттік саясат және қоршаған ортаға қатысты есеп саясаты. Әңгімелесу әдісі ашық әдіс болып табылады. Бұл әдіс реттеуші органдармен сұхбат жүргізу үшін икемді, өйткені негізгі тұлғалардың шығу тегі мекемеде әртүрлі функцияларға ие және әр мекеме әртүрлі өкілеттік салаларын білдіреді, ал қоршаған ортаға қатысты мемлекеттік саясат әртүрлі сипаттамаларға ие, өйткені негізгі заңдар пайдаланылады Мысалы, реттеуші орталар азаматтық-құқықтық базаны пайдаланады, ал бухгалтерлік есеп ережелері қоғам (бизнес) үшін құқықтық негізді пайдаланады. Ішкі менеджментпен сұхбат: Экологиялық аспектілерді бизнеске және әсіресе бухгалтерлік есеп жүйесіне енгізу үшін фирмалардың ең шешуші стратегиялық ойлауы қандай деген екінші зерттеу сұрағына жауаптар. Деректерді жинау әдісі – Шальтеггер, Звездов және Беннетт (2010) бойынша бейімделген жартылай құрылымдалған сұхбат, онда бухгалтерлердің корпоративтік тұрақтылықты басқаруға қатысуының артуы туралы сұрақтар және ЕА туралы жалпы білімге қатысты сұрақтар Флейшман мен Шуеледен (2006) алынған.) [18 - 19]. Сұрақтар ЕА-ға қатысты сұрақтарға тап болған кездегі негізгі тұлғаның білімін көрсету үшін түзетілді. Құжаттар: Негізгі тұлғалардың мәлімдемелерін растау және сұхбат барысында негізгі адамдар анықтай алмаған қосымша ақпаратты қамтамасыз ету үшін қажет дәлелдер. Құжаттар реттеушінің жазбаларынан, жазбалардан немесе компанияға тиесілі журналдардан (корпоративтік орта үшін шығарылған), жалпыға қолжетімді жылдық есептерден (компанияның веб-сайтынан) тұрады. Компания экологиялық есептің үш жалпы қабылданған әдісін пайдаланады: қаржылық есеп, менеджмент ұлттық табысты есепке алу және есепке алу. Қаржылық есеп – инвесторларға, кредиторларға, басқару органдарына және басқа да қоғам өкілдеріне ұсыну үшін пайда мен шығын шоттары сияқты қаржылық есептерді дайындау процесі.

Нәтижелер және оларды талқылау. Қазіргі уақытта экологиялық есеп бухгалтерлік есептің дербес саласы болып табылады. Сонымен қатар, кәсіпорындардың практикалық экологиялық көрсеткіштерін жақсарту үшін экологиялық қаржылық есеп пен экологиялық басқару есебін, сонымен қатар экологиялық көрсеткіштер бойынша есептілікті енгізу қажет [20]. Қазақстан Республикасында экологиялық есептің қалыптасу және даму процесі ерте сатыда тұр, ал кейбір елдерде, мысалы, Германияда, Нидерландыда, Ұлыбританияда, АҚШ-та және т.б., экологиялық есептерді қолданудың мысалдары қазірдің өзінде бар. есеп жүйелері және қоршаған ортаны басқару ережесі кеңінен белгілі, онда өнеркәсіптік компаниялардың 20 пайызы экологиялық шығындардың 80 пайызына жауап береді [21-23]. Бұл компаниялардың кейбір түрлері үшін экологиялық есеп жүйелері міндетті болуы керек дегенді білдіреді. Бұл, ең алдымен, табиғи ресурстарды өндіретін және өңдейтін және қоршаған ортаны қорғау саласындағы көптеген заңдар мен ережелердің талаптарын сақтайтын ірі компанияларға қатысты.

Фарида Қ.Ердәвлетова, Мырзабике Д.Жұмабаева, Нұрсұлу С.Нұрқашева / Экономика: стратегия және тәжірибе, №2 (15), 2020 / 132-143

«Интергаз Орталық Азия» АҚ жалпы қабылданған халықаралық стандарттарды, сондай-ақ Қазақстан Республикасының экологиялық талаптарын ұстанады. Кәсіпорын қоршаған ортаны қорғауға бағытталған шараларды жүзеге асыру бойынша тұрақты жұмыс жүргізеді. Бұл жұмыс Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінің және қоршаған ортаны қорғау саласындағы басқа да заңнамалық және нормативтік құқықтық актілерінің талаптарына, сондай-ақ халықаралық стандарттарға сәйкес жүзеге асырылады. Компанияның экологиялық

саясаты Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жүзеге асырылады. экологиялық тәуекелдерді тұрақтандыруға және өндірістік қызметті жүзеге асыру кезінде экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған Экологиялық саясаттың мақсаттары мен міндеттері. «Интергаз Орталық Азия» АҚ экологиялық саясатының мақсаты экономикалық, әлеуметтік және экологиялық құндылықтардың паритетіне негізделген өндірістік қызметтің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету болып табылады. Экология саласындағы негізгі міндет – қоршаған ортаға теріс әсерді үнемі азайту. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы мақсаттар 2016-2018 жылдарға арналған экологиялық мақсаттарға қол жеткізудің нақты мәндері: - кәсіпорын қызметінің нәтижесінде қоршаған ортаға экологиялық аспектілердің теріс әсерінің сол кезеңдермен салыстырғанда төмендеуі. 15% құрады; - қоршаған ортаға эмиссиялар деңгейі атмосфераға және сарқынды суларға ластаушы заттардың шығарындылары мен төгінділері бойынша белгіленген шектерде. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы процестің тиімділігі тоқсан сайын бақыланады, оның көрсеткіштері сапалы түрде бағаланады және 100% орындалады: - атмосфераға және су ресурстарына ластаушы заттардың шығарындыларының лимиттерін сақтау көрсеткіші; қоршаған ортаны қорғау шараларының жылдық жоспарларының орындалу көрсеткіші. «Интергаз Орталық Азия» АҚ тәуекелдерді және қауіпті және зиянды өндірістік факторлардың жұмысшылардың және басқа да мүдделі тараптардың денсаулығына әсерін үнемі төмендетуге бағытталған еңбекті қорғау, қоршаған ортаны қорғау саласындағы компанияның саясатын сәтті жүзеге асыруда. , сонымен қатар кәсіпорынның өндірістік қызметіндегі экологиялық тәуекелдерді және экологиялық қауіпсіздікті тұрақтандыру [24].

«Интергаз Орталық Азия» АҚ үшін экологиялық есеп пен бақылау қаржылық және басқарушылық есеп пен экологиялық көрсеткіштер бойынша есептілікті қамтитын серпінді дамып келе жатқан қызмет саласы болып табылады. Экологиялық тәуекелдерді тиімді басқару мақсатында «Интергаз Орталық Азия» АҚ қоршаған ортаны басқару тәсілдерін үнемі жетілдіріп отырады және қоршаған ортаны қорғауға қажетті ресурстарды, атап айтқанда қоршаған ортаны қорғау шығындарын, оның ішінде стандартты шығарындылар үшін салықтарды төлеуді және қоршаған ортаны қорғау шараларына арналған шығындарды бөледі. 1-суретте «Интергаз Орталық Азия» АҚ-ның қоршаған ортаны қорғау шараларына жұмсалған шығындарының динамикасы көрсетілген

Қазіргі уақытта қоршаған ортаны қорғау менеджментінің барлық құрамдастарын және компаниялардың экологиялық тиімділігін (экологиялық есепке алуды) қамтитын ережелер мен стандарттар әзірленуде: экологиялық активтер мен міндеттемелерді есепке алу, қоршаған ортаны қорғау нәтижелері және олардың экологиялық есеп беруде бейнеленуі.. Айта кету керек, Үкімет шешімдері біздің Қазақстан Республикасындағы экологиялық есепті дамытуға үлкен үлес қосты. 2013 жылы «жасыл экономикаға» көшу тұжырымдамасы (2018 жылы қайта қаралған) экология секторы үшін «өмір желісі» болды. Тұжырымдама мен оған арналған Іс-шаралар жоспары экономика салаларында және жергілікті деңгейде маңызды табиғатты қорғау шараларын жүзеге асыруға ықпал етті. Сонымен бірге Тұжырымдамада көптеген экологиялық мәселелер, соның ішінде экологиялық есепті дамыту да қамтылмаған. «Жасыл экономикаға» көшу тұжырымдамасында климатқа қолайлы технологиялар негізінде ұзақ мерзімді өсуді қамтамасыз ету жолдары, ұлғайту шаралары көрсетілді. энергия тиімділігі мен табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану. Бұл тұжырымдама экологиялық аспектілерді кеңірек саяси контексте қарастырудың негізін қалады және бірқатар мақсаттарға жетуге ықпал етті. Дегенмен, ластану деңгейі әлі де жоғары және компанияларда ластануды азайтуға әлі де ынталандырулар жоқ. Әкімшілік жүктемені азайтудағы елеулі жетістіктерге қарамастан, «ластаушы төлейді» қағидатын сақтай отырып, ластануды азайтуды ынталандыруды қамтамасыз ететін экологиялық төлемдердің ұлттық жүйесінің тиімділігіне байланысты түбегейлі мәселелер шешілмеген күйінде қалып отыр. Біздің Республикамыздың Экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасына сәйкес экологиялық қауіпсіздік саласындағы ұлттық саясаттың мақсаты табиғи жүйелерді, қоғамның өмірлік маңызды мүдделері мен жеке адамның құқықтарын антропогендік және табиғи факторлардың әсерінен туындайтын қауіптерден қорғауды қамтамасыз ету болып табылады. қоршаған ортаға әсер етеді.

Қоршаған ортаны қорғау бойынша мемлекет белгілеген талаптарды сақтау қажеттілігі отандық кәсіпорындарды бүкіл әлемде өсіп келе жатқан қоршаған ортаны қорғау шараларының шығындарын көтеруге мәжбүрлейді. Сонымен бірге қоршаған ортаны қорғау шараларының

нәтижелері мен оларға жұмсалатын шығындар да жоқ емес. ішкі бухгалтерлік есепте көрсетіледі. Бұл, ең алдымен, жоғарыда атап өтілгендей, кәсіпорындардың табиғатты пайдалану және табиғатты қорғау қызметін есепке алу (экологиялық есеп) дамып келе жатқандығына байланысты. Жалпы алғанда, экологиялық есепті дамытудың барлық мәселелерін көрсетуге болады

Шальтеггер, С. және Бурритт, Р.Л. әзірлеген «тұрақтылық үшбұрышы» (2-сурет) түрінде. (2005) [25]. Беннетт М., Шальтеггер С., Звездов Д. бұл көрсеткішке келесі түсініктемелер береді (2013). Үшбұрышта әрбір компонент бір бұрышпен, ал қатынастар бұрыштарды қосатын сызықтармен бейнеленген. Бұрыштар әрбір құрамдас бөлікке жеке-жеке қол жеткізудегі компанияның өнімділігін білдіреді және абсолютті түрде өлшенеді, ал сызықтар үш перспективаның әртүрлі комбинацияларын қабылдау және салыстырмалы өлшемдер ретінде нәтижелерді көрсету арқылы экологиялық нәтижелерді, әлеуметтік нәтижелерді және экологиялық әділетті анықтаудың әртүрлі тәсілдерін көрсетеді. Бизнесті басқарудың дәстүрлі мақсаты – экономикалық тиімділік. Бұл дәстүрлі басқару есебімен қазірдің өзінде қолдау тапты, сондықтан бұл жерде қарастырылмаған. Тұрақты дамуды есепке алудың міндеті басқа аспектілер бойынша ақпараттық нұсқауды қамтамасыз ету болып табылады [26]. Біздің ойымызша, экологиялық есеп кәсіпорынның даму деңгейі мен мазмұнын объективті бағалауға мүмкіндік беретін ақпараттық модельді құруға және үнемі жаңартуға бағытталуы керек. көрсеткіштер жүйесі негізінде есепті кезеңдегі табиғатты қорғау қызметі. Динамикада бұл экономикалық және экологиялық процестердің кәсіпорындардың жұмыс істеуінің қаржылық-экономикалық перспективаларына әсерін анықтауға мүмкіндік береді. Бухгалтерлік есептің басқа түрлерінен айырмашылығы, экологиялық есеп ең реттелетін болып табылады және сонымен бірге белгілі бір ішкі қажеттіліктерге басымдық беріледі.

Одан әрі экологиялық есеп пен есептілікті дамыту мақсатында экологиялық шығындардың жеке түсіндірмесі қарастырылады. Аналитикалық теорияда «экологиялық шығындар» түсінігін экономистер әр түрлі түсіндірді. Мысалы, Dyllick T. and Hockerts K. (2002) экологиялық шығындарға табиғатты қорғау іс-шараларына қажетті және құндық өлшемде көрсетілген ресурстардың барлық түрлерін қосады [27]. Ластануды бақылау және азайту жөніндегі іс-шараларды зерттей отырып, Burritt R.L. (2012) экологиялық шығындарды «ластануды бақылау және тиісті экологиялық талаптардың сақталуын қамтамасыз ету бойынша шараларды жүзеге асыруға қатысатын компаниялардың бірінші ретті тікелей шығындары» деп түсінеді [28] Басқа авторлар: Рикхардссон П., Беннетт М., Боума Дж.Дж. және Schaltegger S. (2003), «қоршаған ортаны қорғау шығындары – бұл кәсіпорынның өндірістік процеске дейін немесе оның барысында жүргізілген қоршаған ортаны қорғау шараларымен байланысты шығындары (материалдық, еңбек, қаржылық) және өнімнің өзіндік құнына кіретінінен туындайды. немесе қоршаған ортаны қорғау объектілерінің құнында жинақталған» [29]. Беннетт М. (2009) бойынша экологиялық шығындар мен процестер табиғатты басқару салаларында қарастырылуы керек: табиғи ресурстарды игеру, өндіру, пайдалану; қоршаған ортаға теріс әсер ету; қоршаған ортаны қорғау [30].

Қорытынды. Экологиялық есептің қалыптасу және даму мәселелерін зерттей келе, біз экологиялық есепте бухгалтерлік есептің бастапқы принциптерін қолдану шын мәнінде қажет деген қорытындыға келдік. Өздеріңіз білетіндей, бұл принциптерге мыналар жатады: - сенімді бағалау; - салыстырмалылық; - маңыздылық; - ақпараттың өзектілігі; - сәйкестендіру; - консерватизм және сақтық. Бұл принциптерді пайдалану барлық деңгейлерде тұрақты экономикалық дамудың мүмкіндіктері мен алғышарттарын жасайды және кәсіпорындарда экологиялық есептің тиімді жүйесін құрудың (ұйымдастырудың) алғы шарты Экологиялық ақпарат қаржылық есеп берудің құрамдас бөлігі болуы керек. Табиғат қорғау қызметімен байланысты шығындар бойынша баланстың жеке баптары болса, бұл шығындардың болуы және өлшенуі, олардың сенімді бағалануы туралы белгілі дәрежеде сеніммен айтуға болады, бұл қазіргі қарқынға үлкен әсер етеді. қоршаған ортаны қорғау шараларын және жалпы қоршаған ортаның жай-күйін әзірлеу. Дегенмен, қазіргі уақытта Қазақстанда экологиялық қызметке байланысты міндеттемелер мен шығындарды қаржылық есеп беруде егжей-тегжейлі көрсетуді талап ететін экологиялық есеп қызметін реттеуге қатысты нормативтік құқықтық актілер әзірленуде. Қазақстандағы экологиялық есеп концепциясы экономикалық және экологиялық теория мен практикада жан-жақты қалыптасқан білім жүйесі түріндегі түпкілікті

түсінік пен логикалық толықтыққа әлі ие болған жоқ, бірақ «жасыл» экономиканың дамуымен және қоршаған ортаны қорғауға көңіл бөлудің күшеюімен. іс-шаралар, мүмкін, жақын болашақта университет аудиторияларында және басқа да оқу орындарында экологиялық есеп және есеп беру, сондай-ақ экологиялық негізделген қаржылық есеп беруді дайындау бойынша практикалық дағдылар бойынша дәрістер оқылатын болады. Шетелдік капитал нарығынан қаржыландыруды ұлғайтуды мақсат еткен қазақстандық компаниялар қаржылық жағдай туралы есепте экологиялық міндеттемелер дұрыс көрсетілмесе, бұл инвесторлардың қаржылық есептілікке сенімін төмендететінін түсінеді. Инвесторлардың дұрыс бағаланбаған мұндай міндеттемелердің бар екендігіне күмәндануы тәуекелдің жоғарылауына байланысты қазақстандық компаниялар үшін капитал құнының өсуіне әкеледі. Сондықтан экологиялық ақпараттың ажырамас бөлігі болуы керек екенін атап өткен жөн. сенімді қаржылық есептілікті дайындау. Бірақ, жоғарыда атап өтілгендей, Қазақстанда экология саласындағы бухгалтерлік есепті реттейтін және қаржылық есептілікте табиғатты қорғау қызметіне байланысты міндеттемелер мен шығындарды егжей-тегжейлі көрсетуді талап ететін нормативтік құқықтық актілердің келісілген жүйесі жоқ. Осыған байланысты, сондай-ақ бірқатар басқа да себептер, экономикалық, ұйымдастырушылық және

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана: утв. 14 декабря 2012 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050> 04.05.2018.
- 2 OECD (2017a), Small, Medium, Strong. Trends in SME Performance and Business Conditions, OECD Publishing, Paris // https://read.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/small-medium-strong-trends-in-sme-performanceand-business-conditions_9789264275683-en#page1 04.05.2018.
- 3 Doing Business 2018. Reforming to Create Jobs. A World Bank Group Flagship Report// <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/AnnualReports/English/DB2018-Full-Report.pdf> 07.05.2018.
- 4 Рио-де-Жанейрская декларация ООН по окружающей среде и развитию 1992 г. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.un.org/ru> (Дата обращения: 10.12.2019).
- 5 Руководство GRI – стандарт отчетности в области устойчивого развития. [Электронный ресурс] URL: <http://www.slideshare.net/vadimv/gri#13713206366251&hideSpinner> (Дата обращения: 10.12.2019).
- 6 Branco M. C., Delgado C. Research on social and environmental accounting in Southern European countries // REVISTA ESPAÑOLA DE FINANCIACIÓN Y CONTABILIDAD Vol. XXXVIII, n. 144. octubre-diciembre 2009. - P. 663-675.
- 7 Yuliarinia S., Othmanb Z., Ismail K. Environmental accounting practices: A Regulatory and internal management perspective // Journal of Economic & Financial Studies. - 2017. - Vol. 05, No. 03: P. 01-11.
- 8 Williams B. The local government accountants' perspective on sustainability. Sustainability Accounting, Management and Policy Journal – 2015. - No 6(2). – P. 267 - 287.
- 9 Сеилова М.М. Учет и аудит природоохранной деятельности (на примере предприятий химической и нефтедобывающей отраслей): дис. канд. экон.- Алматы: 2003. - 178 с.
- 10 Жумабекова Г. Ж. Организация учета и аудита в агробиржах: дис. канд. экон.- Алматы: 2000.- 150 с.
- 11 Жумабекова Г.Ж., Кыпшакбаева А.С. Организация управленческого учета природоохранной деятельности // Вестник КазНТУ им. Сатпаева – 2012. - No 3 (91). - С. 27-349.
- 12 Yerdavletova F. Environmental Accounting as Information Support for Ecological Controlling // Book Eurasian Studies in Business and Economics Entrepreneurship, Business and Economics. – 2015. - Vol. 2, pp. 37-47. DOI 10.1007 / 978-3-319-27573-4_3
- 13 Абдрахманова А., Бельгибаева А., Сартов У. Состояние и особенности экологического учета в Казахстане // Вестник Московского университета им. С. Ю. Витте. Серия 1: Экономика и управление. - 2019. - No 3(30). - С. 67-74.

14 Gupta V.K. Environmental Accounting and Reporting - An Analysis of Indian Corporate Sector. 2011. [Electronic resource] URL: <http://www.wbiconpro.com/110-Gupta.pdf>. (Date of access: 13.11.2019).

15 Шапигузов С.М., Шнейдман Л.З. Система учета природоохранной деятельности предприятия // Экологический учет и аудит: сб. статей. Под ред. Л.З. Шнейдмана.- М.: ФБК-ПРЕСС. - 1997. - С. 7 - 10.

16 Саенко К.С. Учет экологических затрат. - М.: Фин. и ст., 2005. - 376 с.

17 Ильичева Е.В. Сравнительная характеристика финансового, налогового, управленческого и экологического учета // Фундаментальные исследования. - 2009. - No 1. - С. 66–67. 15. Чхутиашвили Л.В. Организация и совершенствование экологического учета на российских предприятиях // Lex russica. - 2014. - No 2. - С. 185–198.

18 Рубанова Н.Н. Экологический учет на предприятиях промышленности строительных материалов: автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.12 / Наталья Николаевна Рубанова. – Орел, 2005. – 23 с.

19 Муруева Э.К. Экологические аспекты бухгалтерского учета (на примере лесного сектора экономики): дис. ... канд. экон. - СПб., 2007. – 282 с.

20 Schaltegger S., Zvezdov D. Bennett M, The Increasing Involvement of Accountants in Corporate Sustainability Management // Journal of the Asia-Pacific Centre for Environmental Accountability. – 2010.- December.

REFERENCES

1 Strategy "Kazakhstan-2050": a new political course of the established state. Message of the President of the Republic of Kazakhstan – Leader of the Nation N.A. Nazarbayev to the People of Kazakhstan: approved on December 14, 2012 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050> 04.05.2018.

2 OECD (2017a), Small, Medium, Strong. Trends in SME Performance and Business Conditions, OECD Publishing, Paris // https://read.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/small-medium-strong-trends-in-sme-performanceand-business-conditions_9789264275683-en#page1 04.05.2018.

3 Doing Business 2018. Reforming to Create Jobs. A World Bank Group Flagship Report// <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/AnnualReports/English/DB2018-Full-Report.pdf> 07.05.2018.

4 Rio-de-Zhanejrskaja deklaracija OON po okružhajushhej srede i razvitiju 1992 g. [Electronic source] URL: <http://www.un.org/ru>. (Date of access: 10.12.2019).

5 Rukovodstvo GRI – standart otchetnosti v oblasti ustojchivogo razvitija. [Electronic source] URL: <http://www.slideshare.net/vadimv/gri#13713206366251&hide=1> Spinner. (Date of access: 10.12.2019)

6 Branco M.C., Delgado C. (2009). Research on social and environmental accounting in Southern European countries. REVISTA ESPAÑOLA DE FINANCIACIÓN Y CONTABILIDAD Vol. XXXVIII, n. 144. octubre-diciembre. - P. 663-675.

7 Yuliarinia S., Othmanb Z., Ismail K. (2017). Environmental accounting practices: A Regulatory and internal management perspective. Journal of Economic & Financial Studies, 05(03), 01-11.

8 Williams B. (2015). The local government accountants' perspective on sustainability. Sustainability Accounting, Management and Policy Journal, 6 (2), 267–287.

9 Seilova M.M. (2003). Uchet i audit prirodohrannoj dejatel'nosti (na primere predpriyatij himicheskoj i neftedobyvajushhej otraslej): dis. kand. Jekon (178 p.), Almaty.

10 Zhumabekova G. Zh. (2000). Organizacija ucheta i audita v agrobirzhah: dis. kand. Jekon (150 p).- Almaty.

11 Zhumabekova G. Zh., Kypshakbaeva A. S. (2012). Organizacija upravlencheskogo ucheta prirodohrannoj dejatel'nosti. Vestnik KazNTU im. Satpaeva, 3 (91).

12 Yerdavletova F. (2015). Environmental Accounting as Information Support for Ecological Controlling. Book Eurasian Studies in Business and Economics Entrepreneurship, Business and Economics. (pp. 37-47). DOI 10.1007 / 978-3-319-27573-4_3

13 Abdrahmanova A., Bel'gibaeva A., Sartov U. (2019). Sostojanie i osobennosti jekologicheskogo ucheta v Kazahstane. Vestnik Moskovskogo universiteta im. S. Ju. Vitte. Serija 1: Jekonomika i upravlenie, 3(30), 67-74.

14 Gupta V.K. (2011). Environmental Accounting and Reporting - An Analysis of Indian Corporate Sector. [Electronic resource] URL: <http://www.wbiconpro.com/110-Gupta.pdf>. (Date of access: 13.11.2019).

15 Shapiguzov S.M., Shnejdman L.Z. (1997). Sistema ucheta prirodoohrannoj dejatel'nosti predpriyatija. Jekologicheskij uchet i audit: Sb. statej; Pod red. L.Z. Shnejdmana.- M.: FBK-PRESS, 7-10.

16 Saenko K.S. (2005). Uchet jekologicheskikh zatrat. - M.: Fin. i st., 376.

17 Il'icheva E.V. (2009). Sravnitel'naja harak-teristika finansovogo, nalogovogo, upravlencheskogo i jekologicheskogo ucheta. Fundamental'nye issledovanija. 1, 66–67.

18 Chhutiashvili L.V. (2014). Organizacija i sovershenstvovanie jekologicheskogo ucheta na rossijskikh predpriyatijah. Lex russica, 2, 185–198.

19 Rubanova N. N. (2005). Jekologicheskij uchet na predpriyatijah promyshlennosti stroitel'nyh materialov: avtoref. dis. ... kand. jekon. nauk : 08.00.12 / Natal'ja Nikolaevna Rubanova (23 p.). Orel.

20 Murueva Je.K. (2007). Jekologicheskie aspekty buhgalterskogo ucheta (na primere lesnogo sektora jekonomiki): dis. ... kand. Jekon (282 p.). Sankt-Peterburg.

21 Schaltegger S., Zvezdov D., Bennett M. (2010). The Increasing Involvement of Accountants in Corporate Sustainability Management. Journal of the Asia-Pacific Centre for Environmental Accountability. December.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению теоретико-методологического комплекса науки экологического учета. При анализе экология доклада рассматривается по-разному: основные направления и любые. В ходе исследования использовались общенаучные методы, в том числе наблюдение, сравнение, системно-аналитический подход, теоретическая взаимосвязь, тщательный анализ, функциональное наблюдение, эксперт, абстрагирование. В настоящее время экологический учет стал одним из самых проблемных аспектов бухгалтерского, управленческого и бухгалтерского учета. Первая Стандартная Международная Бухгалтерская Компания в сфере Экологии, Образования и Бухгалтерского учета существует уже более года, и Бухгалтерский Бухгалтерский учет в Казахстане на данный момент является самым популярным в мире. Экологический отчет был посвящен оценке факторов окружающей среды и подготовке экологических отчетов заданной формы и содержания, ориентированных на внешних и внутренних пользователей. Экологические отчеты предоставляют информацию об окружающей среде в различных формах. Ecologylyq важен не только для экономической стабильности, но и для долгосрочной конкурентоспособности Sonymen Qatar. Однако, как отмечалось выше, в Казахстане отсутствует система нормативных правовых актов, регулирующих бухгалтерский учет в сфере экологии и требующих обеспечения природоохранной деятельности и охраны производства в финансовой отчетности.

ӨОЖ 658:338.46

ҒТАХР 06.75.73

Базарова Б.Т., экономика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, <https://orcid.org/0000-0001-5197-6001>

«Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті» КеАҚ, Орал қ., Жәңгір хан 51, 090009, Қазақстан, Baktigulbazarova@mail.ru

Bazarova B. T., Master of Economic Sciences, senior lecturer, <https://orcid.org/0000-0001-5197-6001>

NJSC «West Kazakhstan Agrarian and Technical University named after Zhangir khan», Uralsk, st. Zhangir khan 51, 090009, Kazakhstan, Baktigulbazarova@mail.ru